

pripadnici određene nacije trebali vrednovati pojedine događaje iz nacionalne povijesti te kako bi trebali percipirati sadašnjost i svoj identitet u odnosu na *Drugog* ili *Druge*. Čini se da je tijekom raspada i neposredno nakon raspada SFRJ za nacionalne elite bilo veoma važno *nanovo* izgraditi nacionalni identitet, pri čemu je nerijetko dolazilo do težnji da se na ovaj ili onaj način *izbriše* ili barem umanjí ili relativizira zajednička povijest s ostalim južnoslavenskim narodima. Dakle, može se reći da je djelomično došlo ako ne do prekrajanja povijesti, a onda barem do njenog sve naglašenijeg stavljanja u nacionalne gabarite, pri čemu je etnocentričnost postala gotovo uvijek temeljna postavka.

Kultura kao sfera je u (post)jugoslavenskom kontekstu bila poprište često radikalnih intervencija od strane politike i negativne posljedice toga se, nažalost, osjećaju i dan-danas. Zahvaljujući sprezi politika-društvo-kultura došlo je do svojevrsnog *fetišiziranja* nacije, pri čemu su, u cjelini, društvo i kultura kontaminirani pojedinim apsolutno anakronim elementima promišljanja povijesti i svijeta oko nas, a to zasigurno pridonosi da se nacionalni – ili, bolje rečeno, nacionalistički – mitovi održe, tj. da se konstantno reproduciraju i, po potrebi, nadograđuju. Aleksandra Đurić-Bosnić je napisavši knjigu *Kultura nacije: između krvi i tla* postavila svojevrsnu dijagnozu odnosa, tj. interakcija na relaciji politika-društvo-kultura u slučaju Srbije koja je, čini se, paradigmatički slučaj. Učinila je to temeljito, pregledno i razumljivo, te će čitateljima teorijska razmatranja s početka knjige svakako biti korisna. Na posljetku, ovom je knjigom također bacila dodatno svjetlo na jedan još uvijek nedo-

voljno istražení fenomen: dezintegraciju SFRJ. Stoga vjerujem da ćemo, kada svi aspekti tog historijskog procesa i čina budu bolje istraženi, još jasnije vidjeti koliko je mnogo ova knjiga zapravo doprinijela znanstveno-publicističkim nastojanjima da trezveno i strpljivo analiziramo taj krucijalni i nadasve kompleksni segment naše novije povijesti.

Bojan Delević
Fakultet političkih znanosti
Sveučilište u Zagrebu

Prikaz

Ivo Paić Figure zaboravljanja

Disput / Nacionalna zajednica Crnogoraca
Hrvatske, Biblioteka "Luča", Zagreb, 2016,
293 str.

Može li se filozofijski razmatrati "hrvatska državotvornost"? Može li se tako nešto (u) činiti na fenomenološko-hermeneutički, jezično-filozofijski način? I, konačno, može li se na taj način dospjeti do Istine toga "tko smo" i "kako smo (d)ovdje dospjeli"?

Po drugi put se sa svim ovim pitanjima suočavamo u knjiškom diskursu Ive Paića. Nakon što nas je 2011. obdario ozbiljnim analizama o semantičkom polju onoga što poznajemo pod imenom *Imati Hrvatsku*, pet godina potom dodatno nas je duhovno isprovocirao svojevrsnim nastavkom te knjige, naslovljenim *Figure zaboravljanja* (2016).

“Očekivanje je protagonist ovih razmatranja”, tako započinje Paić svoje analitičko putešestvije u fenomenološku strukturiranost semantičkog entiteta koji se nazivlje Hrvatskom.

Nadalje, postavlja se i pitanje: “Što smo zapravo doživjeli?”. Ovo pitanje biva konstitutivnim za razmatranje onoga što nazivamo *sjećanjem, pamćenjem i očekivanjem*. No, od fundamentalne se važnosti gore navedenim kategorijama pridodaje i ona – *zaboravljanja*. Upravo će uloga zaboravljanja postati nesumnjivim i, jednako tako, konstitutivnim razlogom sebedoživljajnosti subjekta koji kreira javno mnijenje o tomu što je doista ostalo od želje građana republike Hrvatske u navlaštenoj *situaciji* svjetske *Situacije*. Naravno, ovi netom spomenuti termini vezuju se uz kategorijalni aparat Alaina Badioua kao jednog od najvažnijih filozofa današnjice s kojima Paić uspostavlja dijalog. Jer, u relativno kratkom stoljeću (1914-1989) – od početka Prvoga svjetskog rata do Pada Berlinskog zida – stvorili su se uvjeti za ono što u sadašnjici autor knjige naziva “trajanjem trajanja”. Što je trajanje trajanja?

U svakom slučaju radi se o detekciji stanja uspostavljenog gore navedenim okvirima. Ono se vezuje uz osebujnu teoriju o “krajevima”. Naime, što? Od 1989. godine, cigla dva stoljeća nakon velike Francuske građanske revolucije, desilo se urušavanje ne samo simboličkog *punctuma* u vidu Berlinskog Zida već i svih “velikih pripovijesti” (Lyotard) povezivih s nadama čovječanstva u “napredak u svijesti o slobodi” (Hegel). Na tom se fonu dešavaju raznorazni krajevi. *Kraj povijesti, kraj humanizma, kraj ideologije... kraj suvreme-*

nosti, kraj filozofije, kraj marksizma... kraj autora, kraj subjekta, kraj svijeta i, last but not least, kraj čovjeka... sve su to “znakovi pored puta” koji nas upozoravaju da je došlo vrijeme (koje to i nije!) trajanja trajanja. Opet, što je trajanje trajanja? Kako smo gore spomenuli, radi se o jednom stanju sveopćeg “endizma”. Jacques Derrida će nas upozoravati da svaki takovrsni endizam završava u sveukupnom dovođenju u pitanje, odnosno “zaboravu povijesti”.

Kada nema onoga prošloga kao sjećanja na povijesnu genezu nastanka, te kada više nema imaginacije onoga budućega kao horizonta Nade, živimo u sadašnjici koja se stalno perpetuira. Trajanje trajanja tako postaje bitnom značajkom “shizofrena” (Jameson) prijanjanja uz transparentnost trenutka, a koje nam sužava, ili potpuno onemogućuje razumijevanje veza između prošle sadašnjosti, sadašnje sadašnjosti i buduće sadašnjosti. Da se opet obratimo Jamesonu: u “kulturnoj logici kasnoga kapitalizma” – čime on označuje doba postmodernizma – kategorije prostora posve potiskuju one vremena. *Vrijeme sve više gubi svijest o sebi, a trajanje trajanja ograničuje se na vrijeme prostora.*

Paić se vrlo zanimljivo referira na svjetskopovijesnu Situaciju korpokapitalizma kao konačnog ideološkog horizonta što ograničuje diskurs “pobjednika” nakon 1989. No, ono što će interesirati autora ovih redaka primarno se odnosi na autorovu detekciju toga što se desilo s očekivanjima ljudi u zemlji u kojoj živi – u Hrvatskoj.

“Kao nacionalna, hrvatska je revolucija ostvarila nacionalnu samostalnost i neovisnost, a država je postala moćan organizacijski okvir koji se doživljava kao isto-

značnica nacionalnog i državnog, posebice u vremenu te revolucije” (str. 118). Nepriječnost te činjenice pokazuje se, međutim, petrifikacijskim dovršetkom jedne dovršene pripovijesti. (*Tko u tvrdoj stini svoju povist piše...*)

Četvrt stoljeća nakon ponovno uspostavljene hrvatske državnosti cijeli je niz pitanja o tomu što, *zapravo*, znači “imati Hrvatsku” ostao otvorenim. Primjerice, opetovano se navodi ono postavljeno u eponimnoj knjizi iz 2011. – “Je li Hrvatska koju smo ostvarili doista i ona kakvu smo željeli?”. Već samo takovrsno postavljanje pitanja iskazuje sumnju u tako nešto.

Ono se sve više vidi u ograničenju Situacijskog okvira u kojem se situirala željena situacija Hrvatske. Čini se – a autor to uspješno prikriva poprilično filozofski složenim diskursom – da se ovdje, *zapravo*, radi o nerefektiranu egoitetu u okružju surovog kapitalizma.

Usredotočujem se ovdje posebice tek na dva dijela ove analitički prebogatije knjige. Drugi dio nosi naziv “Mi imamo istinu, oni ideologiju”. Taj se odjeljak bavi samim traumatskim jezgrama sebedoživljajnosti hrvatske državnosti. Jer, što zapravo znači izričaj o tomu da smo Mi ti koji imamo Istinu, a Oni tek parazitiraju na ideologiji? Ništa drugo, doli... ideologiju. Posljedično, to će reći da grčevito nastojanje da se samo naš govor o povijesnim zbivanjima na ovim prostorima učini istinitim (u posljednjim se mjesecima često ta Istina želi ovjeroviti terminom “znanstvene istinitosti”) rezultira upravo ideološkim učincima. A što nam zapravo znači ideologija?

Ako se vratimo vrlo utjecajnoj teoriji koju baštinito od Althussera i Lacana, ra-

di se o “reprezentaciji subjektivnog Imaginarnog odnosa spram njegovih/njezinih Realnih uvjeta egzistencije”. Drugim riječima, radi se uvijek o nekom zaboravljanju traumatskog jezgra svake neostvarene želje, a koja se manipulirajućim diskursom uvijek odgađa u neko, vremenski nesagledivo Očekivanje.

Imamo Hrvatsku... sada samo još trebamo stvoriti Hrvate! Tako bi otprilike glasilo traumatski ostatak stvoren između Očekivanja i neostvarene Želje. U Hrvatskoj se od suverenih 90-ih do disciplinarnog okvira nakon prijeloma tisućljeća (K. Petković) dešava stalni nesrazmjer Obećanja i Iščekivanja (zbiljnosti?) kakve želimo. Paić će o tomu, primjerice, reći: “(sve proširenija) vladavina ja-egoizma... u Hrvatskoj se održava nacionalno-homogenizacijskom praksom pacifiranja *traumatske jezgre* goleme većine građana izazivanjem situacijskog nadodređenja i nacionalnih osjećaja visokog intenziteta”, i dalje: “kako (bi) se nacija i nacionalni osjećaji – (a) to uvijek znači pojedinci, građani – mogli upotrijebiti tako da ih se emfatičnim uzvisivanjem unižava” (str. 124).

Što bismo trebali – enkripcijski, ali opet jasno – iz svega navedenog iščitati? Naravno, to da hrvatski državotvorni diskurs, uvijek iznova, potrebuje stalno iteriranje ideoloških i manipulativnih diskursa, a pozivajući se na svoju Istinu. Pače, “znanstvenu istinu”! (Svemu ovome svjedočimo u posljednjih godinu dana kroz sveopću egzaltaciju uvijek potrebnog iskazivanja ljubavi prema Hrvatskoj.) Dakle, traži se neupitna “ljubav” prema državotvornom spoju HR-ideje i zbilje. No, to će, čini se, biti moguće uz sveprisutno korištenje onoga što Paić stavlja u naslov svoje knjige.

Neupitno, radi se o “*figurama zaboravljanja*”.

Naime, mnogošto moramo zaboraviti kako bismo bili sretni i nespupano vodili ljubavnički odnos s Hrvatskom. Pa, primjerice, i ovo: “privatno- vlasnička, ideološko-politički pripremljena i izvedena eksproprijacija društvenog vlasništva u državno, potom u privatno (otkupljeno), uglavnom neproizvodnim motivima manipulirano vlasništvo, jedan je trauma-događaj koji *kolonizira* hrvatsko društvo i, dakako, životne svjetove građana” (str. 125).

To će Paić nazivati “organiziranim zaboravljanjem”, kako bismo se kroz zaboravljivost prepustili *privrženosti i ljubavi* prema Hrvatskoj.

Treći dio Paićeve knjige eksplicitno se nazivlje: “Mi, domoljubi”. Kroz čitavo se poglavlje raspravlja o neuhvatljivim dimenzijama ljudskog iskustva koje se zovu – ljubav. Da bi se moglo raspravljati o toj ljubavi, ljubavi prema jednoj “apstraktnoj zajednici” (B. Anderson), najprije moramo ostvariti bespogovornu privrženost ideji te zajednice. Privrženost nije izravan odnos između *mene i tebe*. Radi se ovdje o onome Trećem. Dakle, to nas *Treće* “povezuje u narodu, naciji, domovini, državi, jeziku, stvarajući tako Mi-zajednicu supripadnih pojedinaca” (str. 137). Pripovijedanje identitetske priče o nama, Hrvatima, na taj se način uvlači u područje onoga čije se temeljno nahodjenje prepoznaje u “srcima ljudi”. Nacionalna pripovijest o Hrvatskoj – neposredno prije, tijekom i nakon Domovinskog rata – tako se pokazuje krunskom strategijom nacionalne i kulturne identifikacije. No, što zapravo znači “voljeti Hrvatsku”? Tko je samoinstituirani tumač domoljublja?

Naravno, onaj koji zauzima ispražnjeno mjesto suverena i potječe iz pozicije moći vladajućeg državotvornog diskursa.

Jer, što je, pak, “domovina”? Ništa drugo doli kulturni fenomen, zapravo, *tekst*. Prenosjenje tog teksta na zbilju pokazuje se, međutim, kao praksa ideologije.

Nema istine u ljubavi prema domovini!

Upravo je ovdje mjesto gdje se pokazuje totalitarna priroda uporabe kategorije ljubavi kako bi se prikazala *naša* istina spram *njihove* ideologije.

Uvodim malu digresiju pri kraju ovog prikaza. Boris Buden u svojoj prevažnoj knjizi *Barikade* (1997) razvija vrlo zanimljiv diskurs o kategoriji tzv. “ljubavi prema domovini”. Naravno, moramo imati u vidu da je ljubav pojam “diskurzivno najoskudnijeg sadržaja”. Upravo se stoga njime može toliko uspješno (ali i opasno) manipulirati pojedincima neke nacionalne zajednice. Primjerice, ljubav prema Lijepoj našoj uvijek implicira mržnju spram Ružne njihove.

Naime, s plakatim kojim se tijekom 90-ih upečatljivo pozivalo na ljubav prema Hrvatskoj bile su povezane ekološke akcije očuvanja našeg okoliša prije turističke sezone, a na njemu se – uz prikaz gomila smeća izvan za njega planiranih odlagališta – pojavljivao natpis “voliš Hrvatsku”? Na drugoj slici bili su lijepi, mladi, samosvjesni ljubitelji prirode (ali i Hrvatske!) koji su se spremno odazvali na akcijski poziv.

Volimo Hrvatsku tako što je održavamo čistom. *Punctum*.

No, što je s onim nesretnicima koji se nisu odazvali na tako plauzibilan apel?

Vole li oni doista Hrvatsku?

Upereni prst optužbe prema njima značio je (i znači) više od pukog apelativa. Ako je Paić govorio o rezultatima jedne ankete iz 2002. godine koji pokazuju da 77% građana Hrvatske svojim najosnovnijim zadatkom smatra očuvanje opstanka nacije – što je s onih preostalih 23%?

Možda oni ne vole Hrvatsku? Ili je ne vole onoliko koliko bi je trebali voljeti?

I je li to poziv da ih treba identificirati – i sankcionirati!? – u masi preostatka bespogovornih ljubavnika Hrvatske?

Kako izbjeći tu ideološku interpelaciju? Buden će vrlo jednostavno reći kako.

Ideološku se klopku izbjegava sljedećim odgovorom: “Ne, ne volim Hrvatsku”!

Shvaćam tog vrlo ozbiljnog autora kao istinskog zastupnika građanske svijesti koju se ne može sapeti nikakvim nacionalno-ideološkim apelativima. Kritičar je to hrvatskog nacionalizma, a zarad očuvanja i samoobrane i slobode duha.

Paić se izriječom ne bi mogao poistovjetiti s tim provokativnim odgovorom. Ali, *cum grano salis*, nije ni on kao autor daleko od Budenovih promišljanja. Njegov je pothvat u posljednje dvije knjige doista – iskreno to vjerujem! – potaknut istinskom ljubavi prema Hrvatskoj kao svojoj domovini, zavičajju.

Jer domovina, bolje rečeno zavičaj, zbiljski se voli i tako što se razotkrivaju svi ideološki diskursi začaravanja zbiljskog stanja u državi u kojoj živimo. To ne smijemo *zaboraviti* kada spominjemo ovu knjigu znakovita naslova – *Figure zaboravljanja*. Jednako tako, ne smijemo zaboraviti ni prethodan Paićev napor u tome smjeru, izuzetnu studiju o tomu što znači – *Imati Hrvatsku*.

Kako se Paićeva knjiga bavi i pristupima problematici *političke filozofije* iz perspektive navlastite filozofije jezika, treba reći i kakav je autorov JEZIK. Ponajprije, može se reći da je diskurs studije izuzetno fenomenološki-hermeneutički složen. Iz te se jezične složenosti, međutim, jedino i može misliti Hrvatsku danas na filozofski sugestivni način.

Negdje pri samome kraju uvodnog dijela knjige Paić će reći kako se ovdje radi o (skoro) nečitljivosti priča na ovim stranicama. Točnije: “Nečitljivost koja sebe ne zna kao nečitljivost u vremenu prostora trajanja trajanja” (str. 35).

Je li nam ono što Paić iznosi u knjizi *Figure zaboravljanja* nešto nečitko? Razumijemo li to što nam pisac poručuje? Da, da... vrlo ga dobro razumijem(o), iako će se neki, zasigurno, praviti da ne razumiju. Ili da su neke stvari zaboravili. Među njima i onu kako je državotvorni diskurs svojedobno izrekao i obećao: “Imamo Hrvatsku. Bit će onakva kakvu želimo.”

Figure zaboravljanja ostaju nam kao odličan podsjetnik da to ne zaboravimo.

Marijan Krivak
Filozofski fakultet
Sveučilište Josipa Juraja Strossmayera
u Osijeku